

327.32(497.1) (091)

Др Сергије Димитријевић

Улога Косте Стаменковића у синди - калном покрету Лесковца

(Сепарат из Лесковачког зборника XXIV, 1984)

Лесковац 1984.

Др Се^ргије Димитријевић

Улога Косте Стаменковића у синдикалном покрету Лесковца

Синдикалне организације које су постојале у Лесковцу од краја 1921. до јесени 1928. године углавном су припадале тзв. независним синдикатима. Њих су водили комунисти. Они су имали утицај и на месне подружнице Неутралних синдиката (нпр. графичаре). У том периоду није постојала у Лесковцу ни једна реформистичка, централашка синдикална организација.

I. Улога Косте Стаменковића у синдикалном покрету у периоду постојања независних синдиката

Мада је Коста Стаменковић већ у то време припадао руководству илегалне КПЈ, његова синдикална активност све до 1928. године није имала већи значај, она није прелазила оквире делатности једног истакнутог синдикалног активисте.

У то доба водећу улогу у лесковачком синдикалном радничком покрету имао је Благоје Николић.¹

У том периоду К. Стаменковић је имао далеко скромнију улогу у лесковачком синдикалном покрету. Он је деловао у релативно малобројном пододбору живежарско пекарских радника у коме је био благајник 1923. године.

Њега сусрећемо и у Месном синдикалном већу као благајника (1923) и члана управе (1924).²

II. Како је Коста Стаменковић постао руководилац обновљеног синдикалног покрета

Касније, за време шестојануарске диктатуре, синдикална активност Косте Стаменковића била је изузетно велика и он постаје главни руководилац лесковачког синдикалног покрета.

После изласка Благоја Николића из затвора (у априлу 1929. године) лесковач-

ка партијска организација наставила је са радом. Окружни комитет КПЈ су сачињавала три радника: секретар Благоје Николић, столарски радник, и чланови Коста Стаменковић, млинарски радник, и Влада Борђевић, столарски радник. У новоствореним условима шестојануарске диктатуре они су у самом почетку деловали у најдубљој илегалности.³

Погледајмо зашто је руководоће синдикалним покретом прешло у руке Косте Стаменковића. Томе су допринела три момента.

Прво, почетком септембра 1928. забрањен је рад организација Независних синдиката у Лесковцу.⁴ Зато се у условима шестојануарске диктатуре поставило питање стварања нове руководеће синдикалне гарнитуре.

Друго, пошто је Благоје Николић био руководилац забрањених Независних синдиката у Лесковцу и био суђен због учешћа на IV Дрезденском конгресу КПЈ, он се био толико компромитовао да није долазило у обзир да руководи новим лесковачким синдикалним покретом који је тражио путеве своје легализације и зато прилазио до тада изразито реформистичкој синдикалној организацији УРССЈ-а.

Ту улогу није могао да преузме ни Влада Борђевић који је био најмлађи међу њима и био технички секретар ОК, преко кога је ишла достава илегалног партијског материјала.

Треће, у лесковачком партијском руководству Коста Стаменковић је био најпогоднији да преузме улогу руководиоца синдикалног покрета, пошто је преко свог рада у „Абрашевићу“, и радничком спортском клубу „Слободи“ стекао велики углед код лесковачких радника и испољио особине даровитог масовика.

Зато је у време шестојануарске диктатуре међу члановима Окружног комитета КПЈ за Лесковац непосредно руководење масовним организацијама радничке класе, њеним синдикалним, културним и спортским организацијама преузео Коста Стаменковић.

Он се све више активизира у односу на синдикате, а временом преузима и водећу улогу у новоствореном синдикалном покрету. Томе је допринела и промена политике Окружног комитета партије у Лесковцу.

Није искључено да је у том периоду појачаног полицијског терора у цеој земљи, под утицајем субења Благоју Николићу и Костадину Недељковићу — Чече у Лесковцу, као и Буди Горуновићу и Трајку Стаменковићу у Београду, а на основу искустава извучених из поменутих правила и целокупне ситуације у којој се нашао покрет, дошло до извесног преиспитивања метода партијске акције и у самом Лесковцу. Зато се лесковачка партијска организација у периоду 1932. — 1935. године, не занемарујући борбу са класним противником, све више се оријентира на легални масовни рад са радницима.

Ако је одсуство партијских директива од времена уништења руководства КПЈ за Србију (1929)⁵ до средине 1933. године негативно утицало на рад лесковачке партијске организације, одсуство таквих директива у дужим временским периодима увећало је самосталност њеног руководства у изградњи месне партијске политike, довело до извесног стваралачког приступа у односу на начин посматрања и третирања поједињих политичких питања у том периоду (на пр., о питању раног уласка у УРС-ове синдикате, освајања ЈСК Дубочице и сл.) до једног самосталног, еластичног и оригинално креативног приступа свакој новој ситуацији, до болег коришћења легалних могућности за партијску акцију.

III Стварање Урсових синдиката у Лесковцу

После укидања Независних синдиката, социјалисти-реформисти Живка Топаловића, тј. њихове синдикалне организације окупљене око Главног радничког савеза (као обласног одбора за Србију Уједињеног Радничког Синдикалног Савеза Југославије — УРССЈ), који нису били забрањивани, ни крајем 1929. године, ни у време шестојануарске диктатуре, искористили су ово стање да на место ранијих борбених

Независних синдиката створе своје синдикалне организације у многим местима Србије.

У Лесковцу је овај посао обављен под руководством познатог противника комуниста, полицијског сарадника Реље Станковића, новоименованог месног повереника Радничке коморе у Београду.⁶

Прво су створене, тј. како то М. Белић каже, „Обновљене две синдикалне организације текстилаца и живежара“.⁷

Онда је 5. јуна 1930. створен акциони одбор кожарско-прерадивачких радника; 17. јула 1930. изабран је чисто реформистички **Међуструктурни синдикални одбор**.⁸

У периоду 1929.—1931. реформистичке синдикалне организације у Лесковцу само су вегетирале, убиrale чланарину, одржавале конференције и годишње скupštine, а нису покретале тарифне борбе.

То су биле бројчано слабе организације, пошто су левичарски прокомунистички орјентирани радници, бивши припадници Независних синдиката, држећи се ранијих партијских директива, бојкотовали реформистичке синдикате и стварали своје илегалне.⁹

Дакле, малена група реформиста која у време постојања Независних синдиката у Лесковцу није представљала никакав озбиљан покрет, после забране Независних синдиката, дочекала се руководства месних синдикалних организација. Али, све до краја 1931. године није постојао никакав значајнији синдикални покрет.

Од првих синдикалних организација ГРС-а у Лесковцу једино је преживео пододбор текстилних радника, који је касније деловао и у склопу новог борбеног Месног међуструктурног одбора предвођеног Костом Стаменковићем.

IV. Улажење лево оријентираних радника у Урсове синдикате

Мада су се на самом почетку на челу првих реформистичких синдикалних организација, створених после забране Независних синдиката, налазили реформисти и загриженi антикомунисти, мада је тада читав новостворени синдикални покрет био под надзором Реље Станковића, који је био тесно повезан са полицијом, ове су синдикалне организације биле једине тада дозвољене класне радничке организације. Сем тога оне су захватале део радничке класе те је било потребно да се и на те раднике поли-

тички делује, да и они буду обухваћени борбама радничке класе.

Зато је партијско руководство у Лесковцу на основу сопствене процене ситуације, почело да успоставља системске контакте са радницима који су били у првим у Лесковцу створеним реформистичким синдикатима, ублажујући непријатељски став према члановима таквих организација, одустајући постепено од бојкотовања ових синдиката.¹⁰

Нова политика лесковачке партијске организације према јединим тада легалним, реформистичким синдикатима, произашла је из једног реалистичког приступа овом питању, независно од првих измена политике КПЈ (о којим лесковачко руководство партије без везе са вишим партијским руководством није ни било обавештено). Зато је у Лесковцу ова промена била много радикалнија од споре преоријентације осталог партијског чланства у Србији у овом питању.

Посебно значајну улогу у том новом приступу реформистичким синдикатима имао је познати комуниста **Коста Стаменковић**, који је у то време од тројице чланова Окружног комитета КПЈ у Лесковцу, био једини у најамном радном односу, који је био у оквиру ОК КПЈ задужен за рад у синдикатима, који је уз то имао врло широке везе са радницима на личном, синдикалном, спортском и културно-уметничком терену, а самим тим и са радницима организованим у реформистичке синдикате, посебно са оним који су били у управама синдикалних пододбора, подружница или месних група и са члановима Месног међусиндикалног одбора. Он се врло рано почeo залагати за нови став према тада легалним синдикатима.¹¹

Већ од 1932. године под непосредним руководством и директивама Окружног комитета КПЈ и **Косте Стаменковића** лично лесковачки радници почели су да прилазе постојећим легалним радничким организацијама (реформистичке оријентације).

Те године, а посебно 1933, оживљава рад у Лесковцу створених УРС-ових синдикалних организација, услед појачаног деловања младих комунистичких симпатизера упућиваних на рад у синдикалне подружнице,¹² као и услед све виднијег пораста утицаја комуниста на политику неких синдикалних организација. У то време нагло расте број учесника на радничким приредбама; настаје извесна активизација радничког покрета.

Већ на забави у корист незапослених коју је приредио Месни међуструковни одбор 28. фебруара 1932. у хотелу „Костић“ било је „близу хиљаду душа“ радника, грађана и њихових породица.

Велико учешће радника јавља се и код јавних зборова које држе реформисти.¹³

У јесен 1933. године **М. Белић** је констатовао да су зборови у Лесковцу „посећени преко сваког очекивања“.¹⁴

Напомињемо да је овај масовни дојазак радника на радничке приредбе и зборове реформистичких синдиката почeo већ почетком 1932. године, у време кад су читаве категорије радника ранијих припадника Независних синдиката биле у целости ван Урсових синдикалних организација. То је био случај са шивачким, дрводељским, опанчарским, кројачким, ужарско-салерским и другим радницима, који су касније од средине 1932. до средине 1935. године једни за другим ушли у УРС-ове синдикате.

Затим су бивше присталице Независних синдиката почеле да окupљају раднике на борбеним задацима и да утичу на политику нових УРС-ових синдикалних подружница.¹⁵

Четрнаестог септембра 1932. године одржана је скупштина шивачких радника и формирана месна група ове струке.

Једини тарифни покрет организован од стране неке лесковачке синдикалне организације 1932. године био је штрајк 15 шајкачарских радника у радионици **Димитрија Димитријевића Смејурије**, одржан 26. септембра 1932. године, непосредно после формирања месне групе Савеза шивачких радника, када је посредовац одбио да потпише ценовник поднет од ове групе. Он је успешно завршен.¹⁶

Упркос све већем утицају комуниста на УРС-ове синдикалне организације у Лесковцу, реформисти су чврсто држали месне управе новостворених синдикалних организација у својим рукама. Дуже времена лево оријентирани синдикално организовани радници се не појављују у управама месних синдикалних организација.

Њих нема ни у управи месне групе Савеза шивачких радника изабраној 14. септембра 1932; ни у управи Месног међуструковног одбора изабраног на плenуму 29. септембра 1932.¹⁷

У току 1933. године водећи реформисти се појављују као једини говорници на радничким конференцијама; као једини представници лесковачких рад-

ника приликом избора чланова Радничке коморе у Београду и на обласној конференцији УРССЈ за Србију.¹⁸

Све то није спречавало све већи утицај комуниста и лево оријентираних класноборбених радника.

Стари комуниста **Жика Симоновић**, берберски радник пише: „Како се рад нашим [С. Д. Независним] синдикатима није дозвољавао, то долази директиви да се уписујемо у синдикате под Радничком комором. И од 1933. синдикални покрет понова расте и ако под покровитељством **Белића, Крекића** и Ко, или потпуно у нашим рукама и директиви партије“.¹⁹

Улачење комуниста и њихових симпатизера у синдикате који су у самом почетку били у рукама реформиста, условило је стварање илегалних синдикалних одбора.

Металски радник **Милан Милчић** пише: да је већ у јануару — фебруару 1932. године одржан тајни састанак металаца и формиран илегални синдикални одбор ове струке. При томе он истиче: „Заслуге за овај подухват биле су првенствено **Косте Стаменковића**, јер се сећам (...) када се је тајно састао и формирао управни одбор металаца...“. Уз то тврди да су на такве састанке металаца одржаване у дубокој илегалности све до 1935. године [СД: Када левичари освајају пододбор металских радника] „стално долазили и упућивали нас за даљи рад и то **Коста Стаменковић, Влада Борђевић, Благоје Николић, Рожић** и др, за које се не могу сећати њихових имена“.²⁰

Јачање утицаја комуниста и других лево оријентираних радника у 1933. години осећао се и по порасту борбености радничке класе.

Двадесет петог августа 1933. године радници су напустили посао у опанчарској радионици **Мике Стојановића**, „тражећи од послодавца да поштује законом одређено радно време“ и прогласили бојкот ове радионице.

То је био други штрајкачки покрет лесковачких радника од времена када су комунисти почели да улазе у УРС-ове синдикате.

Ускоро се штрајк и бојкот проширио и на опанчарску радионицу **Петра Стојановића** и **Бељака**.²¹

V. Освајање управа месних синдикалних организација од стране левичара

Инфильтрирање левичара у управе месних синдикалних организација био је дуг процес.

Прво су ове организације бројно нарасле уласком млађих радника — комунистичких симпатизера.

Средином 1933. године било је већ 300 синдикално организованих текстилних радника и радница.²²

Затим су управе постојећих и новостворених синдикалних организација постепено почеле да прелазе у руке комуниста и њихових симпатизера.

Велику улогу у томе одиграли су илегални синдикални одбори појединачних струка, који су одлучивали о организованом наступу, мобилисали своје присталице и припремали своје кандидатске листе за избор чланова управе.²³

Прва лесковачка струковна организација, која је прешла у руке левичара, је новостворени одбор дрводељских радника.

Мада је на самој конференцији одржаној 20. септембра 1933, референт био **Реља Станковић**, повереник Радничке коморе, конференција је изабрала за председавајућег левичара **Светислава Стојиљковића, Славка Лудајку**, који је постао и први председник привремене управе. Њен секретар био је **Љубомир Тасић**, а благајник **Светислав Јовић Света Говече**.²⁴

У току прве године свог постојања ова синдикална подружница успела је да привуче „у организацију 90% дрводељских радника и да у прошлој (1933) години са успехом изведе један штрајк“. Једновремено „они су успели да се у свима радионицама спроведе радно време од 9 часова дневно...“

У априлу 1935. године они су „успели да окупе око себе све дрводељске раднике у Лесковцу“.

Средином 1935. **М. Белић** помиње: дрводељци су извели и издржали два успешна штрајка и закључили колективни уговор са послодавцима.²⁵

Четврти лесковачки штрајк у периоду 1932 — 1934. године избио је три и по месеца после избора управе подружнице Савеза текстилних радника (18. фебруар 1934), чији састав није био објављен, пошто је реформистичка штампа у то доба најчешће прећуткивала имена левичара.

У штрајк су ступили 30. маја 1934. 40 шпинера Фабрике вунених тканина **Глигорија Петровића и Ко.**²⁶

У две мемоарске изјаве радника комуниста пише да је овим штрајком (погрешно датираним 1933-ом годином) руководио **Коста Стаменковић**.²⁷

Друго са наше стране потпуно сигурно утврђено предузимање управе ле-

сковачке синдикалне организације у овом периоду од стране комуниста, било је код кројачких радника.

Стари припадници левичарско оријентираних Независних синдиката тешко су мењали став према доскора противничким организацијама и одлучивали да уђу у реформистичке синдикате.²⁸

Зато су кројачки радници дugo остали ван новостворених синдикалних организација.

До промене односа дошло је тек после објаве чланка (**Д. Чолића**) **Комунисти у синдикате** у другом броју листа **Комуниста**, у фебруару 1934.²⁹

Одмах иза његовог објављивања лесковачки кројачки радници „после вишегодишњег апстинирања од синдикалне организације“ одржали су први синдикални састанак 6. марта 1934. створили своју месну групу, изабрали њену управу и решили да уђу у Уједињени савез шивачких радника и радница Југославије.

У овој управи, конституисаној 7. марта 1934. под председништвом Стевана Петровића, од осам чланова пет су били комунисти и њихови симпатизери. Међу њима: секретар Бока Стефановић, благајник **Душан Нешић**.³⁰

После спајања месних група кројача и шивача, три месеца касније, 12. јуна 1934, одржана је редовна скупштина месне групе Уједињеног савеза шивачко одећних радника и радница и изабрана нова управа на чијем челу су били три левичара: председник **Благоје Јовановић**, секретар **Бока Стефановић** и благајник **Душан Нешић**, а у којој су од осам чланова петорица били комунисти и њихови симпатизери.³¹

Средином 1935. године **М. Белић** констатује у Лесковцу, за кратко време „прикупили су се сви (шивачи) у организацију.“³²

После кројачких радника у синдикалну организацију УРС-а, и то у подружнику Савеза текстилних радника, ушли су и ужарско-салерски радници, као посебна секција.³³

Погледајмо шта пише **Стојан Томић**, салерски радник, о улози Косте Стаменковића у продирању у Урсове синдикате и преузимању руководства појединачних подружници са њихове стране, (по-грешно везујући цело своје излагање за 1931. годину).

„Приликом формирања синдикалног покрета **Коста** није приступио већ смо били са стране давајући упутства подружници дрводељских радника и кро-

јачима да они оснују своје подружнице, као и фабричким радницима“, а онда говори о формирању подружнице салерских радника (СД: Дакле, и код **Томића** је редослед исти као и у радничкој штампи: дрводељци, кројачи, текстилци о којима немамо прецизних података, а онда ужарско-салерски радници).

Што се тиче саме групе салерских радника он пише да су формирали 8. марта (СД: 1934) „синдикалну подружницу салерских радника на челу са три левичара, председником **Костом Стаменковићем**, секретаром **Петром Недељковићем** — (**Сливче**) и благајником **Стојаном Томићем**“.

Поред тога **Томић** тврди: да је већ 1934, на првом пленуму Месног међуструковног одбора УРС-а априла (СД: 1934), за председника изабран **Коста Стаменковић** а за секретара **Стојан Томић**.³⁴

Напомињемо да је **С. Димитријевић** као делегат Окружног комитета КПЈ у Лесковцу и партијских организација које су биле њиме обухваћене учествовао на IV конференцији КПЈ за Србију (бенграчки део), одржаној 30. септембра 1934, и том приликом на основу искустава лесковачке партијске организације и рада **Косте Стаменковића** у синдикатима и осталим масовним организацијама говорио о уласку лесковачких комуниста и лево оријентираних радника у реформистичке синдикате и тада званично прихваћеној партијској политици уласка у реформистичке синдикате.

При томе он је инсистирао на енергичној промени односа партије према постојећим синдикалним организацијама, борио се за улазак свих симпатизера у постојеће месне организације Уједињеног радничког синдикалног савеза Југославије (УРССЈ-а), упркос његовом реформистичком руководству, за фактичко преузимање локалних синдикалних организација од стране комуниста. (У том питању је био подржан од стране једног другог, радничког делегата.)

Покрајинска конференција је у целиости подржала овакав партијски став према синдикатима. У њеној резолуцији стоји „чланство одобрава нову политичку синдикалну линију ЦК и у целости је примењује.“³⁵

Продор левичара у УРС-ове синдикате настављен је и 1935 године.

Новоосвојени синдикални одбор од стране левичарско оријентираних радника била је подружница кожарско

прерађивачких радника. На скупштини обућарских радника одржаној негде почетком 1935. године („пре извесног времена“) створена је посебна секција обућарских радника на место досадашње групе опанчарских радника.

На чело новоизабране управе подружнице кожарско прерађивачких радника (секције обућарских радника) дошао је левичар **Драги Јанковић Шабан**.³⁶

Кожарски радник **Жарко Здравковић Лудајка** тврди да је на овом састанку за формирање месног одбора кожараца у 1935. години **Коста Стаменковић** говорио више од једног сата и агитовао за улазак у синдикат и јединство кожарских радника.³⁷

У току 1935. године борбено се активизира и Пододбор Савеза металских радника у коме делује јака левичарска илегална организација. Овај је пододбор водио штрајк 12 ковачких радника творнице плугова **Дочић и Младеновић** и извођео повишицу од 10% и скратио радно време за 1 сат.³⁸

То је био први организовани штрајк одржан у једној лесковачкој фабрици металних производа.

Из свега изложеног произлази да су у пролеће 1935. године комунистички настројени елементи сасвим сигурно имали у својим рукама већину синдикалних управа чији састав знамо (дрводељски; кројачки и шивачки; ужарски и салерски; и кожарско-прерађивачки и обућарски радници). (Једино је остао непознат састав управе подружнице грађевинских радника.

Све то показује да су у то време створени услови за легализацију **Косте Стаменковића** као руководиоца читавог лесковачког синдикалног покрета.

VI. Долазак Косте Стаменковића на чело Месног међуструктурног одбора

Да су **Коста Стаменковић** и левичарско оријентирани организовани радници већ имали одлучујући утицај у синдикалном покрету у Лесковцу средином 1935. године видимо из података загребачког радничког листа **Преглед** који је приказао велики збор текстилно шивачке подружнице у Лесковцу одржан 1. септембра 1935. године у кафани „Јадран“, који је отворио **Коста Стаменковић** „који ужива симпатије људија радништва“. После говора **Душана Стојиљковића**, секретара шивачких радника поново је говорио **Коста Стаменковић** који у свом опширно при-

казаном говору, између остalog, „тражи од свијесног радништва ступање у синдикалне организације одакле ће настојати заједничким силама на подизању свог бедног положаја, повећању мизерне наднице која се овде креће од 7 — 12 динара, преко којих ће се ради на смањењу радног времена, а за побољшање свих тих економских услова потребна је заједничка борба другова и другарица, која се једино може постићи преко синдикалних организација“.³⁹

Из свега изложеног можемо закључити да је **Коста Стаменковић** ушао у Месни међуструктурни одбор у априлу 1934. као председник групе ужарско-салерских радника, или у априлу 1935. кад је већ основана и управа пододбора кожарско прерађивачких радника; а онда постао његов фактички руководилац, независно од тога ко је моментално био његов званични председник.

Од тада **Коста Стаменковић** као легални руководилац целокупног лесковачког синдикалног покрета, помогнут осталим класно борbenim елементима из Месног међуструктурног одбора, одлучујуће утиче на рад свих синдикалних подружница у Лесковцу независно од бројчаног односа левичара и реформиста у њиховим управама.

Једновремено се мења и карактер штрајкова. До 1934. године то су углавном биле дефанзивне борбе, а од 1935. године надаље то су офанзивне тарифне и штрајкашке акције.

26. и 27. октобра 1935. одржан је у Београду конгрес **Главног радничког савеза**, као покрајинског одбора УРС-а за Србију. Делегате конгреса одређивали су **месни међуструктурни одбори**.⁴⁰

Као представници лесковачких организованих радника отишли су **Коста Стаменковић** и **Реља Станковић** (овај други по свој прилици као поверилик Радничке коморе у Лесковцу).

Из приказа говора **Косте Стаменковића**, чије је име по други пут искривљено у **Радничким новинама**, видимо да он „износи тешке прилике у овом mestu“ и истиче да „Треба да се пружи широка сарадња и да се одустане од међусобног вређања. Треба настати да се сви заведени и необавештени другови упуте на правилан рад. Раднички покрет мора да буде покрет маса а не појединача“. Уз то, он „Третира питање радничке штампе које је веома важно и мисли да **Радничке новине** треба да носе чисто синдикално обележје.“⁴¹

После његове интервенције у дискусији о Тарифној политици, која је указала да „трећа тачка предлога резолуције о штрајковима (СД. очевидно реформистичког предлога) могла би бити штетна по опште интересе”, те зато треба изоставити њен други став, **Коста Стаменковић** је био изабран у „Одбор који ће извршити коначну редакцију предложених резолуција”.⁴²

Крајем 1935. године, Месни међуструковни одбор сазвао је за 15. децембар 1935. „велики збор радника и наештеника у Лесковцу по питању и начину помагања незапослених радника”.

Збор је отворио тадашњи председник **Месног међуструковног одбора Бока Стефановић**, кројачки радник левичар, а за председника збора је изабран **Коста Стаменковић**. После излагања референта **Р. Станковића**, говорио је **Коста Стаменковић** који је изнео стање радника у овоме срезу⁴³ и „упутио апел да сви до једнога приступе у редове синдикалних организација, које су још једино најбоља гаранција за заштиту интереса радничке класе“.⁴³

Чињеница да се у другој половини 1935. године **Коста Стаменковић** појављује као изабрани председник великих радничких зборова и један од главних говорника на њима, показује да је средином 1935. године практично био завршен процес освајања УРС-ових синдиката од стране комуниста и њихових симпатизера у Лесковцу, без обзира што су у некој синдикалној организацији још увек доминирали реформисти, пошто је са њима остварен јединствени борбени фронт читаве радничке класе.

Предузимајући **Месни међуструковни одбор** у своје руке комунисти су поново постали усмеравајућа снага читавог лесковачког покрета. То своје вођство они су задржали, продубили и проширили следећих година.

При томе не треба заборавити да су освојене УРС-ове синдикалне организације у Лесковцу била нова форма постојања револуционарног синдикалног покрета, систематски прогоњеног од стране владајуће буржоазије и њеног државног апарату. Све што је лесковачки синдикални покрет до тада и касније постигао добијено је наступом владајућој буржоазији и њеном државном апарату, захваљујући политичкој еластичности и умешности **Косте Стаменковића** и осталих руководилаца који су знали да мобилишу пролетаријат у

борби за његове захтеве, да га организују, и да се користе његовом организованом снагом.

Сви штрајкови вођени у периоду 1932 — 1935. године били су под утицајем или руководством лево оријентираних радника (шајкачарски 1932, опанчарски 1933, дрводељски 1933, текстилни 1934, и металски 1935 — о другом штрајку дрводељских радника, који је био негде од средине 1934, до пролећа 1935. немамо прецизних података) и завршили су се успешно. Они су представљали припрему лесковачких радника за велике тарифне и штрајкашке акције у периоду 1936 — 1940.

VII. Коста Стаменковић припрема и води велике тарифне и штрајкашке акције

У пролеће следеће године на годишњој скупштини пленума Месног међуструковног одбора одржаног 14. маја 1936. године изабран је нови Извршни одбор Месног међуструковног одбора са **Костом Стаменковићем** као председником на челу, у коме су све одлучујуће функције биле у рукама комуниста (секретар **Жика Симоновић**, берберски радник, благајник **Бока Стефановић**, кројачки радник). Дописник **Радничких новина** пише: „Нова управа израдила је програм свог будућег рада који (ће) се с обзиром да су у новој управи најагилнији другови у потпуности спровести.“⁴⁴

Онда су отпочеле припреме за велике тарифне борбе.

Те, 1936. године створене су, односно обновљене, две нове синдикалне организације графичких и берберских радника).⁴⁵

На збору металских радника, одржаном 9. јуна 1936. у кафани „Јадран“, окупило се преко 500 металских радника; „сала је била мала да прими све, те су многи стајали на улици“.⁴⁶

У лето 1936. Месни међуструковни одбор под руководством **Косте Стаменковића** организовао је највећи дотадашњи јавни раднички збор из периода после 1929. који је одржан 16. јула 1936. у сали кафана „Јадран“. „Цео прад и најудаљенија периферија у којој живе радници био је излепљен плаката, као резултат настојању „металаца“ на челу са другом (Иваном?) Рожићем“ и чланова „подружнице монополаца, шивача, дрводељаца, текстилаца“ који су издашно помагали. „Резултат њиховог рада, била је огромна посета какву

Лесковац скоро није видео. Још пре почетка збора велика сала **Јадрана** била је дупке пуна. Само другови из монопола, испунили су били скоро половину сале. Убрзо и свак простор пред кафаним, од једног до другог плочника улице, био је такође испуњен светом".

Збор је отворио **Коста Стаменковић** лепим уводним говором, после чега је говорио **М. Белић, секретар Главног радничког савеза.**

Овај је збор, закључује дописник, „дао нове снаге и више полета нашим вредним друговима из Лесковца да наставе свој рад у правцу најпотпуније изградње једног снажног солидарног и јединственог класног радничког покрета у овом месту“.⁴⁷

VIII. Улога Косте Стаменковића у штрајковима текстилаца из 1937/38. године

Средином и у другој половини 1936. године отпочеле су борбе за поправку положаја лесковачких радника.

У јеку тих борби, у пролеће 1937, ускоро после успешно завршеног штрајка 70 кројачких радника који је трајао око три месеца (од 16. новембра 1936. до средине фебруара 1937)⁴⁸, лесковачки комунисти извршили су реорганизацију **Месне групе Једињеног савеза шивачко — текстилних радника**, која је тада обухватала шиваче (шајкачаре), салере и ужаре, кројаче и текстилце.

На челу ове за Лесковац најзначајније синдикалне организације дошао је **Коста Стаменковић** који је изабран за њеног председника. Под његовим вођством вођене су тарифне и штрајкашке борбе и извојеване велике победе лесковачких текстилаца у 1937. и 1938. години.⁴⁹

Пошто је до средине 1937. године синдикална организација текстилно-одећних радника имала склопљене колективне уговоре само са занатлијским послодавцима, избила је у први план потреба склапања таквих уговора са текстилном индустријом.

Зато је 6. јуна 1937. године одржана у Лесковцу конференција текстилних радника којој је председавао **Коста Стаменковић** а **Живота Јефтовић** био главни референт.⁵⁰

Први велики тарифни покрет текстилаца обухватио је фабрику вунених тканина Глигорија Петровића и Ко. Када је управа подружнице текстилно-одећних радника предвођена **Костом Стаменковићем** поднела 25. јуна 1937.

године власницима овог предузећа текст колективног уговора, у коме је, изменећу осталог, тражена повишица надница од 15%, ови су одбили да га потпишу. После узалудних преговора и покушаја да се постигне службено помирење, одржан је велики збор радника на коме су наступили раднички представници у тим преговорима **Коста Стаменковић**, **Влајко Радуловић**, текстилни радник, и **Живота Јефтовић**, кројачки радник.

Том приликом **Коста Стаменковић** је објаснио окупљеним радницима, да „индустријалци одбијају све радничке захтеве, сматрајући да радницима није потребна повишица и да радници могу доволно да се исхране са 8 динара дневно, да могу са тим добро да живе“.

Збор је донео одлуку о штрајку у који је крајем јула 1937. ступило 550 радника овог предузећа.⁵¹

Овај су штрајк подржали сви организовани радници у Лесковцу, пошто је од његовог исхода зависио положај целокупног лесковачког радништва, посебно текстилаца. Месно синдикално руководство, предвођено **Костом Стаменковићем**, организовало је колективну исхрану. Сваког дана у велиkim казанима спремано је 875 оброка за штрајкаче и њихове породице.

У међувремену штрајк је захватио и 150 (по другом извору 250) радника текстилне фабрике Мике Станковића Куце.⁵²

Да би обезбедио средства за помоћ и исхрану штрајкача и њихових породица **Коста Стаменковић** је не само организовао сакупљање новчаних средстава солидарности од лесковачких радника који нису били у штрајку, он се обратио за прилоге у храни и новцу и свим осталим симпатизерима радничког покрета, ситним занатлијама и трговцима, напредним грађанима и опозиционо расположеним сељацима.

Организовани радници и штрајкачи сакупљали су и куповали намирнице у околним селима и довозили у град сељачким колима и наручивали велике количине хлеба у пекарама. Створене су польске кујне у којима је спремано јело у великим казанима, одштампани купони за издавање хране, и вршена организована подела хлеба и јела штрајкачима и члановима њихових породица.⁵³

Месни међуструковни одбор одржао је 19. августа 1937. велики збор солидарности са штрајкачима, на коме је било око 2000 радника (од чега преко

800 штрајкача и чланова њихових породица). Први је говорио председник Месног међуструктурног одбора **Коста Стаменковић**.

У тим условима штрајк у фабрици Глигорија Петровића и Ко је завршен, после 24 дана трајања, 21. августа 1937, великим победом.

После 15 дана трајања завршен је и штрајк у текстилној фабрици Мике Станковића Куце, тиме што су власници „примили све захтеве радника.⁵⁴

Успешни штрајкови текстилаца нису демобилисали њихову подружницу. Напротив, они су појачали агитацију код осталих текстилних радника да би проширили чланство.

На широј конференцији свих текстилних радника Подружнице Удруженог савеза текстилно-одећних радника, одржаној 12. септембра 1937, говорили су **Коста Стаменковић** и **Влајко Радуловић**.

На годишњој скупштини секције текстилаца одржаној 2. октобра 1937. изабрана је управа ове секције са **Костом Стаменковићем** као председником.⁵⁵

Пошто су власници текстилних фабрика и даље агресивно наступали и покушавали да изиграју склопљене уговоре, Савез текстилно-одећних радника затражио је према постојећем закону интервенцију лесковачког среског начелника, који је сазвао заједничку конференцију представника и радника. У тим преговорима наступили су као представници радника **Коста Стаменковић** и **Живота Јефтовић**, делегат Савеза из Београда. Том приликом „делегати радника су изјавили ако фабрике и даље наставе са непоштовањем уговора да ће радници бити приморани да понова ступе у борбу“ и запретили штрајком.⁵⁶

Анализирајмо активност коју је **Коста Стаменковић** развио крајем 1937. године у вези избора фабричких радничких повериеника и штрајка радника кудељаре.

Ускоро, у вези с изборима радничких повериеника у текстилним фабрикама, одржан је 28. новембра 1937. велики збор свих текстилних радника. Збор је отворио и објаснио значај збора **Коста Стаменковић**, а онда говорили **Влајко Радуловић** и **Живота Јефтовић**.

Пошто су власници лесковачких текстилних фабрика, а посебно управа фабрике кудеље и ужарије, одбили на прихвате радничке повериенике, радници кудељаре напустили су посао 29. децембра 1937. и ступили у штрајк. По-

сле двадесет и пет дана штрајка, у преговорима које су водили **Коста Стаменковић** и **Влајко Радуловић**, представници овог предузећа после велике отпорности штрајкача прихватили су споразум са радницима⁵⁷, те је и овај штрајк завршен „са потпуним успехом“.

„Сви штрајкачи прошли су корпоративно са музиком кроз варош, манифестијују своју снагу и победу у штрајку. Истога дана сви штрајкачи отишли су у село Винаре међу другове који из тог села раде у овој фабрици“ (око 60 радили су у фабрици кудеље и ужарије). После су „другови **Радуловић** и **Стаменковић**, одржали конференцију и објаснили значај штрајка и његов успех“.⁵⁸

Коста Стаменковић се толико ангажовао у штрајковима текстилаца да га је у својству председника Месног међуструктурног одбора морало заменити друго лице, без обзира што је он подржан од већине представника синдикалних подружница, остао његов стварни руководилац.

У току штрајка радника кудељаре помиње се „велики збор свих радника и радница Лесковца и околине“ одржан 16. јануара 1938. у кафани „Каспар“, који је отворио као председник Месног међуструктурног одбора Стојан Денић, металски радник, а реферате „о положају радничке класе, а нарочито о положају текстилних радника и радница у Лесковцу“ су поднели **В. Радуловић** и **М. Турк**.⁵⁹

На годишњој скупштини подружнице текстилно-одећних радника, одржаној 19. марта 1938, којој је председавао **Коста Стаменковић** изабрана је нова управа у коју је ушао и **Коста Стаменковић**, салерски радник. (Подаци о конституисању ове управе недостају).⁶⁰

Пошто је споразум са фабрикантима текстила, закључен 1937. године, истичао у јулу 1938, у пролеће те године покренута је нова „темељито припремљена тарифна акција“.

Већ 27. марта 1938. секција текстилних радника УСТОР-а одржала је конференцију којој је „присуствовало неколико стотина радника и радница“. „На конференцији је друг **Коста Стаменковић**, говорио о положају текстилних радника и радница.“

Нова конференција секције текстилних радника одржана је негде крајем маја 1938. И на њој је један од говорника био **Коста Стаменковић**.

Ускоро, 3. јуна 1938, секција текстилних радника у Лесковцу одржала је велики збор свих текстилних радника и радница који је отворио **Коста Стаменковић** а говорили су **Влајко Радуловић**, **Јосип Боснер** и **Живота Јефтовић**.

Нешто касније извојевана је нова победа. „Текстилни радници у тарифној акцији која је вођена у овом месецу [јун] успели су да повећају своје наднице и добију остале услове рада“. У текстилним фабрикама Глигорија Петровића и Ко и Мике Станковића Куце, наднице су повећане за 15%.⁶⁰

IX. Групни осврт на синдикалну активност периода 1935. до средине 1938.

Погледајмо бројност лесковачких радничких синдикалних организација које се помињу у изворима од почетка 1935. до краја 1937, приближно у борбеном периоду када је **Коста Стаменковић** био на челу лесковачког синдикалног покрета.

Тада налазимо у Лесковцу десет синдикалних организација:

1. Подружница Савеза дрводељских радника — са секцијом столарских радника

2. Подружница Савеза металских радника — са секцијом лимарских радника

3. Месна група Уједињеног Савеза текстилно-одећних радника и радница Југославије — са секцијама шивача, текстилаца, шајкачара, кројача, салера и ужара

4. Подружница савеза монополских радника и радница

5. Повереништво Савеза графичких радника Југославије (ван УРССЈ-а)

6. Подружница Савеза бријачких и власуљарских помоћника и помоћница Југославије

7. Пододбор Савеза грађевинских радника

8. Подружница Савеза приватних намештеника и трговачких помоћника — са секцијама приватних намештеника и трговачких помоћника

9. Подружница Савеза кожарско прерадивачких радника — секција обућарских радника

10. Подружница Савеза угоститељских радника — секције келнера.⁶¹

Уз то су, у другој половини 1937. године, створене подружнице савеза рудара у руднику злата **Леце** и три синдикалне организације у Власотинцу: Подружница шивачко-одевних радника, а у његовом оквиру секција терзијских

радника; Подружница Савеза кожарско прерадивачких радника са секцијом опанчарских радника и Подружница Савеза дрводељских радника са секцијом столарских радника.⁶²

Дакле, у периоду кад је **Коста Стаменковић** био председник Месног међуструковног одбора, негде до краја 1937. године, постојало је у лесковачком крају 14 синдикалних подружница, а ако узмемо у обзир и око 14 стручних секција које су биле у њиховом оквиру, можемо закључити да је тада постојало, поред Месног међуструковног одбора, 28 синдикалних организација и група.

Да бисмо схватили какве су жестоке офанзивне тарифне и штрајкачке борбе вођене под руководством **Косте Стаменковића** начинили смо табеларни преглед свих штрајкашких акција одржаних од средине 1936. до средине 1938. године.

Поред три поменута штрајка текстилаца тада су одржана и по два штрајка столарских и графичких радника, као и штрајкови шајкачарских, берберских, кројачких и абацијских радника.

Из тога прегледа произлази да је у том периоду одржано у Лесковцу 11 великих штрајкова у којима је учествовало око 1300 радника. Они су трајали преко 260 дана и у њима је изгубљено преко 31.200 радних дана.

У свим случајевима, сем штрајка берберских радника, о коме немамо сигурних података, радници су постигли успех.

Успешних тарифних покрета, где је споразум постигнут без штрајка, било је знатно више. Уз то, они су захватали много већи број радника.

Какав је то био борбени период види се и из констатације **Радничких новина** објављене средином јуна 1938. Те године, дакле, **само у првој половини 1938.**, у Лесковцу „вођене су значајне тарифне акције живежарских, дрводељских и текстилних радника и радница. У тим акцијама учествовало је око 2000 радника и радница“.⁶³

Победе постигнуте у великим тарифним покретима и штрајковима, посебно оне у текстилној индустрији, утицале су на читаву радничку класу Лесковца, створиле услове за даљи пораст радничког покрета, обухватање нових радника и струка организацијом завођења нових тарифних акција.

Оне су утицале и на послодавце чији је отпор радничким захтевима опадао, који су били принуђени да прихва-

тају, мада против својих жеља, нове тарифне споразуме са радницима.

Окупивши раднике у синдикалне организације, извојевавши кроз масовне тарифне и штрајкашке акције знатно побољшање положаја радничке класе, лесковачки комунисти су сопственим снагама и уз помоћ партијског руководства из Београда приступили стварању партијских ћелија по струкама и предузетима, мобилисању радничке омладине, проширењу свог деловања на село, јачању своје политичке акције у народу.

Синдикалне организације у Лесковцу, у које су продрли и које су освојили комунисти у периоду од средине 1932. до 1935, као и оне створене у периоду до средине 1938, постојале су углавном све до њихове забране 31. децембра 1940.

X. Улога Косте Стаменковића у радничким борбама војним у другој половини 1938. и 1939. године

Од средине 1938. године расте број чланова КПЈ и стварају се партијске ћелије, које често обухватају раднике исте струке, организују се скојевски омладински активи при синдикалним подружницама и секцијама, те борба радничке класе добија нове димензије. Економска и политичка борба радничке класе све више се пројамију а читав раднички покрет све више политизира.

У другој половини 1938. године вођено је неколико великих штрајкова, штрајкови столарских, кожарских и лимарских, а припремане су и нове тарифне борбе.

Месна група шивачко-одећних радника одржала је 14. августа 1938. конференцију текстилних радника коју је отворио Коста Стаменковић. Уз то, он је поднео „реферат о општем стању текстилних радника и о великим успесима текстилних радника у Лесковцу који је постигнут преко организације“. Затим је изнео стање у индустриским предузећима у Грделици и Вучју. Том приликом он констатује: „Из тамошњих текстилних фабрика радници се припремају, да повећају своје наднице и да приђу текстилним радницима у Лесковцу који су организовани у савез текстилно одећних радника у УРС-у“.

На новој конференцији текстилаца, одржаној 16. октобра, Коста је опет један од главних говорника.⁶⁴

Коста Стаменковић говори и на збору свих радника одржаном у просторијама хотела „Златни праг“, коме је присуствовало преко 1500 радника који су „испунили две простране сале и велики део простора испред хотела на пијаци“. На том збору поред М. Белића „који је говорио о општим питањима“, говорила су и двојица комуниста Коста Стаменковић и Влада Јовановић Курта „О положају омладине и месним приликама“.⁶⁵

У јесен 1938. године активност радничке класе Лесковца била је углавном везана за изборну борбу око кандидовања Косте Стаменковића за народног посланика.

Коста наступа и на синдикалним скupштинама у околним местима.

Почетком 1939. године Коста Стаменковић говори на великом збору моно-полских радника, одржаном у Врању 30. јануара 1939. „Он је у свом реферату објаснио значај избора законских радничких повериеника.“⁶⁶

На годишњој скupштини Подружнице Савеза шивачко-одећних радника у Лесковцу, одржаној 12. фебруара 1939. изабрана је нова управа на челу са Костом Стаменковићем. Тада је примљен и предлог о оснивању локалног борбеног фонда.⁶⁷

Крајем зиме 1938/1939. посебно су се активизирали металски радници. Они су успели да учлане у синдикат „све раднике запослене у [индустријском] предузећу „Монтагфон“ и потписшу споразум са послодавцем.⁶⁸

У пролеће 1939. одржан је у Лесковцу у дворишту хотела „Златни праг“ велики збор свих радника. Први говорник био је Д. Лекић, металски радник, председник Месног међуструковног одбора, онда је говорио Коста Стаменковић „о радничким институцијама и њиховом раду у месту“. Велики резиме овог говора објављен је нешто касније у Радничким новинама. Онда се М. Белић осврнуо на „актуелна питања данашњице“ и истакао „захтев за хитно сређивање прилика у радничким социјалним установама“.⁶⁹

Када је 5. априла 1939. власник текстилног предузећа Косте Илића и Синова — одељење платнаре покушао „да скине иначе ниске наднице“ радници су иступили у дефанзивни штрајк. Мада нису били организовани“, они су одмах „напустили сви посао и отишли корпоративно у Раднички дом“, очекујући „да ће их Подружница Савеза текстил-

но одећних радника у Лесковцу помоћи да у штрајку истрају“.

Тада је створена кујна из које су штрајкачи добијали храну.

Услед неправилног става власти (пошто није било мирења) штрајк је обустављен, радници су се вратили на посао 13. априла 1939. „с тим да се отпочну преговори са предузећем по радничким питањима и споровима које радници имају са управом фабрике“.⁷⁰

Одмах затим, 15. априла 1939, **Коста Стаменковић** као председник месне групе Уједињеног савеза шивачко-одећних радника и радница, упутио је писмо овом предузећу са нацртом колективног уговора „којим би се регулисали сви радни и платни односи и на тај начин омогућило да у будуће долази до већих несугласица од којих трпе штету радници као и само предузеће...“

Онда се каже: „Ова подружница је вольна да са вами преговара“ те је зато одредила 3 радника и 3 раднице за послене у предузећу а „од стране Подружнице Косту Стаменковића“ и предложио датум преговора.⁷¹

Пошто је за време преговора вођених у среском начелству представник фабрике одбио да повећа наднице са 1 станак са радницима у **Радничком** дона 1,5 динара (по сату), одржан је саму, на коме су **Коста Стаменковић** и делегат Савеза Живота Јефтовић „поделили извештај са преговора“. Тада је констатовано „да је кривица до послодавца што се поново врши обустава рада“. Уз то је „објављен опширни листак у коме се објективно обавештава сва јавност у Лесковцу зашто су радници морали да ступе поново у штрајк“, „да је њихов штрајк потпуно оправдан“.⁷²

На пленому Месног међуструктурног одбора, одржаном 24. априла 1939. под председништвом **Д. Лекића**, **Коста Стаменковић** је поднео извештај о току преговора са представницима текстилног предузећа и радничким захтевима да се повећају наднице. Подвлачени „сва настојања да се дође до споразума остала су узалуд стога што послодавци одбијају да испуне захтеве текстилних радника“ **Коста Стаменковић** тражи да „овај оправдани штрајк сви радници у Лесковцу треба да помогну“.

Онда су „синдикално организовани текстилни радници у Лесковцу“ на дан првог маја 1939. „обуставили рад у свима текстилним фабрикама“.

Штрајк радника и радница из платаре Илића завршио се 2. маја 1939. са успехом, споразумом.⁷³

О великим способностима **Косте Стаменковића** да води тарифне и штрајкашке акције говоре и ови догађаји:

Одмах после последњег штрајка текстилаца, пошто је рок споразума закључен 1938. са текстилним фабрикама Мике Станковића и Глигорија Петровића истицао 6. јула 1939. Подружница текстилних радника у Лесковцу „отказала је тарифни споразум“ и „израдила предлоге нових уговора“, у којима је услед „наглог поскупљења свих животних потреба“ тражено повећање надница.

Међутим, пошто су у међувремену „лиферације за војску биле завршене, а нове поруџбине пису дошли“ а сем тога „фабрике пису могле набавити довољно сировина те је „њихова производња редуцирана на трећину“, подружница је „морала повести борбу да спречи отпуштање радника“ и у томе је успела, пошто је извојевала да радници раде у три групе које се измењују — раде по 6 дана а 12 мирују. Уз то су се радници „свесни ситуације,“ сагласили да се већ постојећи уговори продуже „у оба предузећа на годину дана“.

Тако су захваљујући акцији **Косте Стаменковића** и Подружници текстилних радника, заснованој на класној солидарности, сви радници остали на послу, када су радили само у току трећине нормалног броја радних дана а самим тим примали и трећину надница. **Тиме је очувано јединство радника и њихове организације.** Уз то, у тим тешким условима, „за известан део радника добило се на захтев организације, и поред постојеће тарифе повишење надница“.⁷⁴

Очувавши јединство радника и ауторитет своје организације, Подружница текстилних радника у Лесковцу, ушла је у изборну борбу за радничке поверионике у текстилним фабрикама, у којој је наступала и жута, националистичка организација **ЈУГОРАС** са својим кандидатима. На тим изборима „УРС је добио 18 поверионика, ЈУГОРАС ни једнога“.⁷⁵

XI. Поновни долазак Косте Стаменковића на чело Месног међуструктурног одбора и његова борба за захтеве читаве радничке класе

У другој половини 1939. године вођене су велике тарифне и штрајкашке

борбе кожарско-прерадивачких и графичких радника.

У јеку нових тарифних и штрајкашких акција кожараца и графичара, одржан је 10. отобра 1939. пленум Месног међуструковног синдикалног одбора и изабран нови извршни одбор са Костом Стаменковићем, као председником.

На том пленуму је решено „да се оснује при ММО, женска секција помоћу које ћемо привући у наш покрет све жене раднице“.⁷⁶

После избора новог Месног синдикалног одбора, одржан је у Лесковцу 29. октобра 1939. године велики раднички збор на коме је говорило више радничких представника (**К. Стаменковић, Д. Лекић, М. Белић**)

На крају је Коста Стаменковић прочитао Резолуцију у којој се излажу у **11 тачка најкрупнији захтеви лесковачког радништва и свих радника у земљи** на један целовит и систематизован начин. У њој се тражи:

„1. Да се радно време у свима радионицама заведе на 8 сати дневно, а у индустрији на 40 сати недељно;

2. Пуна неутралност наше државе у погледу данашње ситуације у свету ради обезбеђења сировина за нашу индустрију и продаје производа наше привреде;

3. Увести обавезно осигурање у беспосличи и давати помоћ у висини потреба за егзистенцију, за све време док беспосленост траје. Исто тако помагати за време беспослености монополско радништво, грађевинске раднике и све остале раднике, који се убрајају у сезонске;

4. У циљу сузбијања беспослице организовати велике јавне радове, али да наднице буду у висини наднице осталих сродних струка, а послове не давати приватним лицима, која би се од таквих јавних радова богатила на рачун радника;

5. Да се пензионо осигурање радника измени тако, да радник има право на пуну пензију до 55 година живота, да пензија буде у висини потребе за егзистенцију. Да држава да извесну суму за пензиони фонд радника како би се омогућило осигурање, да још одмах пензионише известан број старих и изнемоглих радника и радница;

6. Забранити ноћни рад за жене и мушке раднике испод 18 година, као и ноћни рад по пекарницама;

7. Да се заведе специјална контрола код примања ученика, да се не би примали ученици испод 14 година, а

да им се до тога доба омогући бесплатно школовање. Да се ученици после проведене 2-3 године на изучавању затата ослободе и добију на рачун послодавца сведочбу о постигнутој способности, као и обавезу послодавца да их још најмање годину дана одржи на послу после положеног калфеног испита. Исто тако да се поштује законско ограничење радног времена за ученике. Свака злоупотреба према ученицима од стране послодавца да повлачи забрану таквом послодавцу да може држати ученике;

8. Хитно спровести изборе за радничке коморе и радничко осигурање, како би у ове радничке установе дошли људи вољом радника и да ове установе служе на добро радног света;

9. Да инспекције рада обрате нарочиту пажњу на гажење од стране послодавца, прописа радничког социјалног законодавства;

10. Укидање садашње уредбе о утврђивању минималне наднице и доношењу нове која ће водити рачуна о потребном минимуму за живот;

11. Пуну слободу удружењивања као и права радника на штрајк, јер је то једина гаранција да се у држави заведе пуну демократија и народима да права слобода“.⁷⁷

Овај целовити програм социјално-политичких мера које се траже није обично набрајање познатих радничких захтева. Он се одликује студиозним схватањем тадашњих суштинских интереса радничке класе и целокупне привреде и указује на велике интелектуалне способности и знање **Косте Стаменковића** као руководиоца радничког покрета, на његово дубоко познавање радничких проблема и могућих решења.

Месец дана касније, 26. новембра 1939. одржана је под руководством **Косте Стаменковића** конференција текстилних радника чије су ниске наднице „услед пораста скупоће [СД. настале после избијања другог светског рата] постале недовољне за најнужније потребе за живот“.

„После саслушаних реферата доне сена је одлука да се од текстилних власника тражи повишица радничких наднице за 20%“ (пошто су животне намирнице поскупеле за 30%).

У резултату ове акције текстилни радници су успели да повећају наднице за 20% у фабрикама Мике Станковића и Глигорија Петровића.⁷⁸

Коста Стаменковић није био обичан синдикални активиста. Он је био

у то време најистакнутији раднички руководилац читавог Јужног поморавља, човек који је водио велике тарифне и штрајкашке борбе лесковачких радника чије су се реперкусије осећале у читавој земљи.

Његова је посебна заслуга што је тарифне и штрајкашке акције вођене у Лесковцу у периоду Независних синдиката искључиво код занатских радника, проширио на индустриске раднике запослене у текстилној и металској индустрији.

Водећи лесковачки синдикални покрет у периоду 1932 — 1939, дајући му класно борбени карактер, налазећи се на челу великих тарифних и штрајкашских акција лесковачких радника, **Коста Стаменковић** је израстао у једног од најистакнутијих радничких бораца свог времена у читавој Србији. Зато су лесковачке газде, владајућа буржоазија и њена државна власт тражили начина да га одвоје од радничке класе.

У децембру 1939. године, после последње поменуте тарифне борбе лесковачких текстилаца **Коста Стаменковић**, председник Месног међуструктурног синдикалног одбора и познати комуниста, био је ухапшен, спроведен у Београд, а 1. фебруара 1940. интерниран у концентрациони логор у Билеће.

Напомене

1. **Благоје Николић** је деловао почев од 1922. године не само у најбројнијој лесковачкој струковној организацији, подружници стolarских радника, већ и у трећој по бројности струковној организацији, пододбору кожарско-праћивачких радника.

Као руководилац илегалне месне организације КПЈ **Б. Николић** је преко чланова партије деловао и у осталим синдикалним организацијама, посебно у другој по бројности струковној организацији, пододбору кожарско-праћивачких радника.

Б. Николић је имао у периоду од 1925—1928. године непосредну руководећу улогу у Месном радничком синдикалном већу у коме је био председник (1925), секретар (1926), члан контроле (1928), па опет председник (септембар 1928).

2. **С. Димитријевић**, Историја Лесковаца и околине од 1918—1928, Лесковац 1983, 560.

3. Окружни комитет КПЈ за Лесковац деловао је у том саставу и у периоду када је **С. Димитријевић** успоставио и одржавао везе са Привременим покрајинским комитетом КПЈ у Београду (од пролећа 1933. до краја 1934. године).

С. Димитријевић, Историја Лесковаца и околине од 1918—1928, 555—559.

5. **С. Димитријевић**, Партија и Ској у Лесковцу од 1931 — 1934, Посебан отисак из Лесковачког зборника IX, 1969, 13, напомена 1.

6. **Стојан Томић**, салерски радник, пише: „Од 1930. године постојала је радничка комора на челу са издајником радничке класе **Рељом**

Станковићем“. Он је „почео да окупља раднике у синдикални покрет, не са тежњом да радницима помогне колико да буду будни чувар илегалног рада над комунистичким покретом и да сваку појаву доставља властима“. (Писмена изјава **С. Томића** из времена пре 1954. године — збирка **С. Димитријевића; С. Димитријевића**, Партија и Ској, нап. 27а тачка е.)

7. Прва реформистичка синдикална организација у Лесковцу био је пододбор Савеза текстилних радника и радница Југославије, могла је да се појави тек после стварања реформистичког Савеза текстилних радника и радница Југославије крајем 1928. године (први помен 28. децембра 1928), после штрајка радника у лесковачкој фабрици платна Кости Илића и Синова, одржаној 26—29. децембра 1928. (**С. Димитријевић**, Историја Лесковаца и околине 1918—1928, 565—566).

М. Белић, Унакрст по Србији, Лесковац, Радничке новине, 18, 10. мај 1929.

8. У то време постојала су само два пододбора (текстилаца и кожарско-праћивачких радника) и поверилиште металских радника, које је касније претворено у пододбор. (Радничке новине 24, 13. јуна 1930; Радничке новине 28, 11. јула 1930; Радничке новине 5, 30. јануара 1931).

Ове прве реформистичке организације у Лесковцу нису успеле да утичу на положај радничке класе.

Једина два штрајка текстилних радника у фабрици вунених тканина **Горче Петровића**, одржана 25. јула и 29. јула 1930. били су спонтана. (Р. С. Штрајк текстилаца у Лесковцу, Радничке новине 32, 8. августа 1930).

У раду **С. Димитријевића**, Партија и Ској, 27, податак о штрајку из 1930. године погрешно је повезан са каснијим штрајком текстилаца из 1934. године односно деловањем Кости Стаменковића о чему говоре мемоарски извештаји.

9. **С. Димитријевић**, Партија и Ској, 24. Колико су слабе биле ове прве реформистичке синдикалне организације у Лесковцу видимо из њихове даље судбине.

1) Реформистичка Подружница кожарско-праћивачких радника која је у почетку окупљала неколико обућарских радника нестала је као таква. На њено место појављује се у марта 1933. подружница кожарско-праћивачких радника сastављена од самих опанчарских радника, која исто тако нестаје 1934. године пошто су „услед кризе многи отишли из Лесковаца“.

2) Што се тиче живежара изгледа да они нису ни имали своју подружницу, пошто се касније помиње само **платиште живежара**, тј. само лице које је убираво синдикалну чланарину.

3) Ништа боље нису стајали ни металци, који је после конференције од 26. марта 1931. помињу као подружница само два пута (једном 1934. и једном 1935).

1) Радничке новине 24, 15. јуна 1930; Радничке новине 9 и 11, 2. и 10. марта 1933 и Радничке новине 8, 22. фебруара 1935;

2) Радничке новине 16, 15. септембра 1935;

3) Радничке новине 15, 10. априла 1931; Радничке новине 17, 27. априла 1934 и Радничке новине 46, 15. новембра 1935).

10. С. Димитријевић, Партија и Ској, 24.

Напомињемо да се 1932. и у првој половини 1933. године месња и став Централног партијског руководства према реформистичким синдикатима и дају директиве за улазак у њих.

11. С. Димитријевић, Партија и Ској, 24.

12. Ибид, 24—25.

13. На предавању о привредној кризи и неспособности радника, одржаном 29. фебруара 1932, било је „присутно најмање 6—700 душа“.

На предавању за текстилне раднике, одржаном 16. септембра 1932, било је „присутно око 200 радника“.

На радничком збору у Лесковцу, одржаном у кафани „Код два Лафа“ 29. октобра 1932, на коме је М. Белић говорио о скраћењу радног времена, помагању незапослених, високим киријама и скupoћи уопште; том приликом је изгласана и резолуција у том смислу упућена краљевској влади и Народној скупштини. „Велика маса радника морала остати на улици пошто се у локал није могло ући од света.“

На јавном збору на коме је Ж. Топаловић говорио о беспослицама, одржаном 7. јануара 1933. у хотелу „Костић“ који је имао „једну од највећих сала у нашој држави и њу су радници потпуно испунили, јер их је необично интересовало питање које се имало расправљати“. (**Радничке новине** 10, 4. марта 1932; **Радничке новине** 40, 30 септембар 1932; **Радничке новине** 43, 21. октобра 1932 и **Радничке новине** 44, 28 октобар 1932; **Радничке новине** 3, 13 јануар 1933).

14. М. Белић, Наши зборови у Србији, **Радничке новине** 44, 27. октобар 1933.

15. Већ у пролеће 1932, 29. маја, помиње се протестни збор подружнице грађевинских радника (мада је она била створена тек 12. марта 1933). (**Грађевински радник** 3-4, 15. јуна 1932).

16. **Радничке новине** 39, 23. септембар 1932; **Радничке новине** 40 и 43, 30. септембар и 21. октобар 1932.

У јесен 1932. године јавио се и покушај формирања жутих синдиката у Лесковцу, тј. синдиката зависних од самих послодавца (Југословенски национални раднички синдикати). На оснивачкој скупштини ове националистичке синдикалне организације одржане 9. октобра 1932. било је присуто само „5 радника и око 30 мајстора занатлија и још неколико млађих људи који су се ту затекли играјући билијар и домине“, „мада је једно предузеће у коме раде око 70 радника препоручило својим радницима да сви скупа треба да оду на ову оснивачку скупштину“, мада су жути издали два велика плаката тим поводом, мада је тих дана лист ове организације **Рад и Труд** дјелјен бесплатно.

Из материјала којим располажемо посебно из плаката реформиста издатог тим поводом, да се закључити да су бојкот ове оснивачке скупштине провели сами комунисти.

(**Радничке новине** 42, 14 октобар 1932; **Радничке новине** 44, 28. октобар 1932. Плакат главног одбора Југословенских националних радничких синдиката и плакат организираних радника слободних синдиката — оба плаката из збирке С. Димитријевића.)

17. **Радничке новине** 39, 23. септембар 1932; **Радничке новине** 42, 14. октобар 1932.

У четири управе месних синдикалних подружница, изабраних 1933. године, једино лево оријентирано лице била је борбена текстилна радница **Лена Стојановић**, учесница бројних

текстилних штрајкова између два рата, која је ушла у управу подружнице Савеза текстилних радника 5. марта 1933. године. Левичара вероватно није било ни у управи Савеза грађевинских радника, основаној 12. марта 1933. године, који су сачињавали претежно Црнотравци. (**Радничке новине** 6, 3. фебруара 1933; **Радничке новине** 11, 10. марта 1933; **Радничке новине** 13, 26. марта 1933; **Радничке новине** 47, 17. новембар 1933; **Радничке новине** 18, 28. април 1933. Упореди: **Грађевински радник** 6, 24. мај 1934).

18. **Радничке новине** 3, 13. јануар 1933; **Радничке новине** 4, 20. јануар 1933; **Радничке новине** 33, 11. август 1933; **Радничке новине** 40, 29. септембар 1933; **Радничке новине** 46, 10 новембар 1933; **Радничке новине** 52 и 53, 22. и 29. децембар 1933.

Вође лесковачких реформиста, сем ретких изузетака, били су дошаљци, који су постали реформисти у другим крајевима наше земље, па су као такви коришћени у Лесковцу за стварање и вођење реформистичког покрета.

19. Писмена изјава Ж. Симоновића од 27. децембра 1950. године — збирка С. Димитријевића; С. Димитријевић, Партија и Ској, нап. 27а, тачка а.

20. Писмена изјава М. Милчића из периода пре 1954. године — збирка С. Димитријевића; С. Димитријевић, Партија и Ској, нап. 27а, тачка д.

21. Іукрет у Лесковцу, **Радничке новине** 36, 1. септембар 1933; бојкоти, **Радничке новине** 51, 15. децембар 1933.

22. **Радничке новине** 31, 28. јули 1933; С. Димитријевић, Партија и Ској, нап. 31.

23. Да бисмо документовали продор комуниста и њихових симпатизера у управе појединачних подружница, њихова имена у читавом тексту дајемо машиним словима.

24. Конференција дводелјаца у Лесковцу, **Радничке новине** 40, 29. септембар 1933.

25. **Радничке новине** 29, 20 јули 1934; Дрводељци, Борба у Лесковцу, **Радничке новине** 17, 26. април 1935; **Радничке новине** 24, 14. јун 1935.

26. Борба за потребно парче хлеба. **Радничке новине** 23, 8. јуна 1934; С. Димитријевић, Партија и Ској, нап. 31.

27. У питању су писане изјаве Љубе Димитријевића и Тодора Костића које се налазе у збирци С. Димитријевића. То се може закључити и из треће наведене писане изјаве Стојана Томића (који тврди да је Коста Стаменковић постао председник синдикалне организације салерских радника 8. марта 1934. а председник Месног међуструктурног вена априла 1934); С. Димитријевић, Партија и Ској, 27. напомена 52, тачка а—ц.

28. С. Димитријевић, Партија и Ској, 26.

29. С. Димитријевић, Партија и Ској, 26, напомена 29.

30. Поред њих један од двојице чланова управе био је Благоје Јовановић а први и трећи члан финансијске контроле Илија Јовановић и Драги Стефановић Чивицан. (Организовање кројачких радника у Лесковцу, **Радничке новине** 11, 16. март 1934; С. Димитријевић, Партија и Ској, 26, напомена 30)

31. **Радничке новине** 23 и 27, 8. јуни и 6. јули 1934.

32. **Радничке новине** 24, 14. јуни 1935.

33. **М. Турк** говори о присуству већег броја текстилних, као и ужарско-салерских радника, који су пре кратког времена приступили у своју синдикалну организацију". (**Радничке новине** 36, 7. септембар 1934).

34. Мемоарска изјава **Стојана Томића** из периода пре 1954. — Из збирке **С. Димитријевића; С. Димитријевића**, Партија и Ској 25, нап. 27а, тачка е.

Истовремено са продором у синдикалне организације, лево оријентирани радници, припадници бивше радничке уметничке групе „Абрашевић“ почели су се окупљати при Месном међуструктурном одбору.

Најстарији помен секције „Абрашевић“ у Лесковцу налазимо у реферату поднетом на обласној конференцији УРС-а у Скопљу 16. априла 1934. (**Радничке новине** 17, 27. април 1934).

У септембру 1934. помиње се да је Радничко културно-уметничко друштво „Абрашевић“ створено „недавно“ [СД. негде у лето 1934]. У првој управи овог радничког културно уметничког друштва под председништвом **Васе Димитријевића Вацкиног** налазимо друге познате левичаре **Душана Нешића, Драгог Станковића** и др. (Оснивање секције Абрашевић у Лесковцу, **Радничке новине** 36, 7. септембар 1934).

35. **С. Димитријевић**, Партија и Ској, 38—40, напомена 74.

36. Кожарци, подружница у Лесковцу, **Радничке новине** 8, 22. фебруар 1935.

37. Магнетоскопски снимак разговора **Ж. Здравковића** са **Д. Кулићем** одржан 26. маја 1964 — **Д. Кулић**, Коста, Лесковац 1973, 60.

У току 1935. створене су још три синдикалне организације чију управу не знамо.

У пролеће те године створена је подружница Савеза приватних намештеника; средином те године окупили су се у организацију и келнери; у новембру 1935. помиње се подружница Савеза монополских радника. (**Покрет** 9, 1. јуни 1935; **Радничке новине** 24, 14. јуни 1935; списак из новембра 1935).

38. **Радничке новине** 46, 15. новембар 1935.

То је био пети прецизно утврђени штрајк у периоду од 1932—1935. године, односно шеста ако урачунамо да су дрводељци имали два штрајка.

Није искључено да су у то време освојене и четири синдикалне организације чије управе реформистичке **Радничке новине** нису објавиле (текстилци, приватни намештеници, келнери, металци) а можда и нова управа подружнице Савеза грађевинских радника, изабрана 12. фебруара 1935. године, чији састав нисмо могли да оцениммо. (**Грађевински радник** 5, 1. март 1935).

Из прикупљене грађе видимо да су синдикалне подружнице које су биле једном освојене од стране левичара, остајале и даље у њиховим рукама.

39. **Преглед**, Загреб бр. 17, 28. септембар 1935; исти чланак у бр. 18, 2. октобар 1935; Реформистички приказ овог збора: **Радничке новине** 36, 5. септембар 1935. (Име Косте исправљено према **Прегледу**).

40. **Радничке новине** 39, 27. септембар 1935.

41. Рад конгреса Главног радничког савеза, **Радничке новине** 1, 3. јануар 1936.

42. Дискусија на конгресу Главног радничког савеза, **Радничке новине** 3, 17. јануар 1936. Тек у овом тексту име Косте Стаменковића је исправно написано.

43. **Стаменчевић**, Збор у Лесковцу, **Радничке новине** 51, 20. децембар 1935; **Правда**, 19. децембар 1935.

44. **Радничке новине** 22, 29. мај 1936.

45. Негде у лето 1936. створена је синдикална организација графичких радника.

М. Јовић помиње у свом рукопису (Борба графичких радника у Лесковцу, стр. 2 и 3) дводневни штрајк графичких радника, одржан 23. и 24. августа 1936, у све три штампарије (Соко, Покрет и Млади Покрет).

Касније, вероватно негде пре штрајка берберских радника (у новембру 1936) створена је синдикална организација берберских радника. Овај се штрајк помиње у **Радничким новинама** 47, 20. новембра 1936.

46. У. М. Конференција у Лесковцу, **Радничке новине** 25, 19. јуни 1936.

47. Велики збор у Лесковцу — И наш „Менчестер“ је громко проговорио, **Радничке новине** 30, 24. јули 1936.

48. **Радничке новине** 47, 20. новембар 1936.

— **Радничке новине** 7, 12. фебруар 1937; **Ж. Јефтовић**, Заталасане су масе текстилног радништва под вођством класног радничког покрета, **Радничке новине** 25, 18. јуни 1937.

49. Лесковац, управа шивача, **Радничке новине** 19, 7. мај 1937. И овог пута је име **Коста Стаменковић** изменео. За његово име упореди **Радничке новине** 24, 11. јуни 1937.

50. **Радничке новине** 24, 11. јуни 1937; **Ж. Јефтовић**, Заталасане су масе текстилног радништва под вођством класног радничког покрета, **Радничке новине** 25, 18. јуна 1937.

51. Б. С., како је дошло до штрајка, **Радничке новине** 32, 6. август 1937; Пред борбама текстилаца у Лесковцу, **Радничке новине** 32, 6. август 1937; Велики штрајк текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 33, 13. август 1937.

52. Штрајк се све више проширује, **Радничке новине** 34, 20. август 1937; **Радничке новине** 35, 27. август 1937.

52. Упореди: **Д. Кулић**, Коста, Лесковац 1973, 143—148.

54. Сломљена је тврђава текстилних бораца, **Радничке новине** 35, 27. август 1937; И други штрајк је завршен победом, **Радничке новине** 36, 2. септембар 1937; **С. Димитријевић**, Велики штрајк лесковачких текстилаца из 1937 године — Споменица лесковачког радничког покрета, 276—278.

55. Конференција текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 39, 24. септембар 1937; Скупштина текстилних радника, **Радничке новине** 42, 15. октобар 1937.

56. Текстилни радници у Лесковцу, **Радничке новине** 40, 1. октобар 1937.

57. Да живот буде боли, **Радничке новине** 49, 3. децембар 1937; **Радничке новине** 2, 7. јануар 1938; Политика, 2. јануар 1938, стр. 20; Сачувани део извештаја управе текстилног предузећа **Косте Илића и Синова** (кудељара и платнара) — Збирка **С. Димитријевића**; **Радник**, Загреб 81, 28. јануар 1938; **Радничке новине** 3, 4, 14. и 21. јануар 1938; **Радник** 80, 21. јануар 1938; **Радничке новине** 5, 28. јануар 1938; **Радник** 81—82, 28. јануар и 4. фебруар 1938; **Политика** 25. јануар 1938, стр. 17.

58. Велики општи раднички збор у Лесковцу, **Радничке новине** 5, 28. јануар 1938; **Политика**, 17. јануар 1938, стр. 10.

59. Скупштина текстилно-одећних радника, **Радничке новине** 12, 18. март 1938.

60. Конференција текстилних радника, **Радничке новине** 14, 1. април 1938; **Радничке новине** 23, 3. јуни 1938; **Радник** 108, 10. јуни 1938; Велики збор текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 24, 10. јуни 1938; Синдикални покрет у Лесковцу остаје непоколебљив, **Радничке новине** 25, 17. јуни 1938; Успех текстилних радника у Лесковцу, **Раднички лист**, Загреб 1, 30. јуни 1938; **Радничке новине** 7, 17. фебруар 1939.

61. На основу пет сачуваних решења о забрани лесковачких синдикалних организација, са краја 1940. и почетка 1941, можемо закључити да су у септембру 1937. одобрана правила синдикалних подружница, те су оне тиме стекле извесну самосталност.

Напомињемо да се у пролеће 1938. године развио рад Подружнице Савеза живежарских радника, који је окупљао монополске раднике (којих је у Лесковцу било „око 500“) као и пиварске, месарске и пекарске раднике (Синдикални покрет се развија, **Радничке новине** 11, 11. март 1938; Буђење живежара, **Радничке новине** 11, 11. март 1938).

62. Леце, **Радничке новине** 36, 3. септембар 1937; **Радничке новине** 38, 17. септембар 1937; **Радничке новине** 33, 13. август 1937; **Радничке новине** 38, 17. септембар 1937; **Радничке новине** 50, 10. децембар 1937.

63. **Радничке новине** 25, 17. јуни 1938.

64. Конференција текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 34, 19. август 1938; Радоп., Конференција текстилаца, **Радничке новине** 43, 21. октобар 1938.

65. Наша смотра, још два велика збора, **Радничке новине** 36, 2. септембар 1938.

66. Радоп. Врање, Велики збор монополаца, **Радничке новине** 6, 10. фебруар 1939.

67. Радоп., Скупштина подружнице шивачко одећних радника-ца, **Радничке новине** 7, 17. фебруар 1939.

68. **Радничке новине** 11, 17. март 1939.

69. Одржана су два велика збора у Лесковцу и Чачку, **Радничке новине** 13, 31. март 1939; Резиме говора К. Стаменковића објављен је у **Радничким новинама** 15, 14. априла 1939.

70. Борба текстилних радника у Лесковцу **Радничке новине** 16, 21. април 1939.

71. Оригинал писма потписаног од стране К. Стаменковића са печатом подружнице и приложеним нацртом колективног уговора у збирци С. Димитријевића.

72. Нови штрајк текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 17, 28. априла 1939; Потпуни текст летка објављен: **Споменица лесковачког радничког покрета** 398—399 — Оригинал у Архиви Народног музеја у Лесковцу, инв. бр. 51.

73. **Радничке новине** 17, 28. април 1939; **Радничке новине** 19, 12. мај 1939; Текстилни радници у Лесковцу су победили у штрајку, **Радничке новине** 18, 5. мај 1939.

74. Тарифни покрет текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 19, 12. мај 1939; Акције текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 25, 23. јуни 1939.

75. **Радничке новине** 34, 25. август 1939; **Политика**, 26. август 1939.

76. **Радничке новине** 42, 20. октобар 1939; **Глас синдикално организованих радника** 30, 27. листопад 1939.

77. Збор ГРС-а у Лесковцу, Радници истичу своје захтеве и одређују своје држање, **Радничке новине** 44, 3. новембар 1939.

78. **Радничке новине** 48, 1. децембар 1939; Велики успех текстилних радника у Лесковцу, **Радничке новине** 52, 29. децембар 1939.

Dr *Sergije Dimitrijević*

KOSTA STAMENKOVIĆ AND THE TRADE UNION MOVEMENT OF LESKOVAC

In this work the author deals with the activity of Kosta Stamenković in the trade Union movement of Leskovac, proving by many facts his fundamental thesis that Kosta Stamenković wasn't a simple trade union activist, but also the most prominent leader of the workers of the south region of the Morava river, and the man who directed all the

worker's actions which point and goal was improvement of living and working conditions of the working class of Leskovac, and its vicinity. In that struggle Kosta Stamenković tempered himself too, so that he became one of the most prominent workers' tribune of the whole region.